

150 ГОДИНИ ВЪТРЕШНА РЕВОЮЦИОННА ОРГАНИЗАЦИЯ

Сборник с доклади от научна конференция

„ИЗГРАЖДАНЕ И ДЕЙНОСТ НА ВЪТРЕШНАТА
РЕВОЛЮЦИОННА ОРГАНИЗАЦИЯ (1869 – 1876)“

8 май 2019 г.

© Авторски колектив, 2020

© Регионален исторически музей – гр. Плевен, 2020

ISBN

150 ГОДИНИ ВЪТРЕШНА РЕВОЮЦИОННА ОРГАНИЗАЦИЯ

СБОРНИК С ДОКЛАДИ ОТ НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ

„ИЗГРАЖДАНЕ И ДЕЙНОСТ НА ВЪТРЕШНАТА РЕВОЛЮЦИОННА
ОРГАНИЗАЦИЯ (1869 – 1876)

8 май 2019 г.

•

Научен редактор: проф. Пламен Митев

Литературен редактор: Васил Койнарев

Отговорен редактор: д-р Димитър Петров

Художествено оформление: Мартин Милев

•

Формат: 70x100/16

Печатни коли:

•

Печат и предпечат: Фабер

•

Регионален исторически музей – гр. Плевен, 2020

Съдържание

Пламен Митев

ВАСИЛ ЛЕВСКИ, РЕВОЛЮЦИОННАТА ЕМИГРАЦИЯ
ВЪВ ВЛАШКО И КОМИТЕТСКИТЕ ДЕЛА ПРЕЗ 1869 – 1870 г.5

Пламен Павлов

ВАСИЛ ЛЕВСКИ И КОМИТЕТИТЕ НА ВЪТРЕШНАТА
ОРГАНИЗАЦИЯ КАТО ВОЕННИ СТРУКТУРИ19

Дора Чаушева

КАРЛОВСКИ ПРИНОСИ В ИЗГРАЖДАНЕТО
НА ВЪТРЕШНАТА РЕВОЛЮЦИОННА ОРГАНИЗАЦИЯ32

Теодор Тончев

ВАСИЛ ЛЕВСКИ И ЛОВЧАНСКИЯТ КОМИТЕТ В ХОДА
НА ИЗГРАЖДАНЕ И ФУНКЦИОНИРАНЕ НА КОМИТЕТСКАТА
МРЕЖА В БЪЛГАРСКО (1870-1872).....57

д-р Веселина Антонова

ИЗБОРЪТ НА АНГЕЛ КЪНЧЕВ ЗА ПОМОЩНИК НА ЛЕВСКИ93

Кета Мирчева

ЛОВЧАНСКИТЕ РЕВОЛЮЦИОННИ КОМИТЕТИ И ЛОКАЛНИТЕ
ОБЩЕСТВЕНИ КОНФЛИКТИ – ВЛИЯНИЯ И ЗАВИСИМОСТИ...105

Светлана Мухова

КОПРИВЩЕНСКИЯТ РЕВОЛЮЦИОНЕН КОМИТЕТ
ОТ ВРЕМЕТО НА ЛЕВСКИ114

Доц. Светла Атанасова

(НЕ)ПОЗНАТИТЕ ДЕЙЦИ НА ТЪРНОВСКИЯ РЕВОЛЮЦИОНЕН
КОМИТЕТ. ИСТОРИОГРАФСКИ ПРОУЧВАНИЯ140

д-р Милена Андреева

ШУМЕНСКИЯТ РЕВОЛЮЦИОНЕН КОМИТЕТ „КРУМ“ (1873 –
1876) – ПОСТИЖЕНИЯ И ПРОБЛЕМИ157

ВАСИЛ ЛЕВСКИ, РЕВОЛЮЦИОННАТА ЕМИГРАЦИЯ ВЪВ ВЛАШКО И КОМИТЕТСКИТЕ ДЕЛА ПРЕЗ 1869 – 1870 г.

Пламен Митев

СУ „Св. Климент Охридски“

През последните десетилетия масивът от публикации, посветени на делото на Васил Левски и на революционно настроената ни емиграция във Влашко, нараства непрекъснато и въпреки това пред изследователите продължават да съществуват редица недопроучени или спорни въпроси. Причините за многото неясноти и за отколешните историографски дебати по тях може да се потърсят в различни посоки – от оскъдния документален материал, с който разполагаме днес, до някои характерологични за професионалната ни гилдия слабости, като липсата на истинска научна критика, което предоставя широк простор за изява на всякакви самозвани и недоучени специалисти, или пък словичната ни склонност към дребнотемие, изразяваща се във втрещването в конкретните факти, в чопленето на отделните подробности, в резултат на което изгубваме голямата картина, включваща същността, но и фона, и общата перспектива на изследваните събития и процеси. Не по-малко вреди на историческото познание за комитетските дела през 60-те и 70-те години на XIX в. нанася и друг нашенски недостатък – осмислянето и оценяването на отделните прояви в развитието на българското освободително движение през разни претендиращи за аксиоматични, но предпоставени и лесно оборими твърдения за посоките на неговата идейна и организационна еволюция.

Публикациите на най-авторитетните изследователи на възрожденската епоха, засягащи прословутото „комитетско десетилетие“, са добре познати на колегията и не се нуждаят от нови и нови коментари и анализи.¹ Затова ще си позволя да представя в синтезиран вид пози-

¹ Сред научната книжнина по тази тематика ще открия трудовете на Георги Киров, Захари Стоянов, Стоян Заимов, Димитър Страшимиров, Иван Унджиев, Александър Бурмов, Димитър Косев, Николай Генчев, Дойно Дойнов, Крумка Шарова, Цве-

циите си само по три от най-дебатираните в научната книжнина проблеми, отнасящи се до началната история на БРЦК.

За Втората обиколка на Васил Левски

Като споделям изказаното преди години мнение на проф. Крумка Шарова, че неоснователно подценяваме информацията, съдържаща се в протоколите на следствените комисии по Арабаконашкия обир², смятам за по-убедителна възстановката на Втората обиколка на Апостола, представена от Васил Боянов още през 1995 г. в недооцененото му изследване „Левски и Ловеч“³, в което той приема, напълно аргументирано според мен, че Дякона тръгва от Гюргево, преминава в Русе, придвижва се с влак до Варна, откъдето с кораб продължава до Цариград и едва след кратък престой там, на 1 май 1869 г. се насочва към вътрешността на страната⁴.

Показанията на Васил Левски, Анастас п. Хинов и Димитър Общи, както и достигналото до нас епистолярно наследство на някои от тогавашните комитетски дейци потвърждават очертания по-горе маршрут. Само като пример ще припомня недвусмисленото свидетелство в писмото на Тодор Ковачов до Панайот Хитов от 9 май 1869 г., че Апостола е тръгнал благополучно от Цариград „за панаира“ на 1 май.⁵ Аргументи

тана Павловска, Иван Стоянов, Константин Косев, Огняна Маждракова, Иван Лалев, Кета Мирчева, Пламен Павлов – вж. напр. КИРКОВ, Георги. Васил Левски (Дяконът). Черти от живота, дейтелността и трагическата му кончина. Средец, 1882; СТОЯНОВ, Захари. Васил Левски (Дяконът). Черти из живота му. Пловдив, 1884; ЗАИМОВ, Стоян. Васил Левски – Дяконът. Кратка биография, написана по повод откривание паметникът. София, 1895; СТРАШИМИРОВ, Димитър. История на Априлското въстание. Т. I. Пловдив, 1907; УНДЖИЕВ, Иван. Васил Левски. Биография. II изд. София: БАН, 1993; БУРМОВ, Александър. Български революционен централен комитет. – В: Избрани произведения. Т. III. София, 1976, с. 9 – 112; ГЕНЧЕВ, Николай. Васил Левски. София, 1987; ПАВЛОВСКА, Цветана. Васил Левски и Вътрешната революционна организация. София: БАН, 1993; ДОЙНОВ, Дойно. Левски – най-ясната загадка. София: Златен змей, 2012; СТОЯНОВ, Иван. Нови щрихи върху идейните възгледи и дейността на Васил Левски. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2012; ПАВЛОВ, Пламен. Другото име на свободата. София: A&T Publishing Ltd., 2017 и др.

² ШАРОВА, Крумка. Събрания на революционната емиграция в Румъния през 1869 г. – Във: Векове, 1987, кн. 4, с. 5 – 7 и сл.

³ БОЯНОВ, Васил. Левски и Ловеч. Неизяснени въпроси от революционната дейност на Апостола. София, 1995.

⁴ Пак там, с. 32 – 35.

⁵ СТРАШИМИРОВ, Димитър. Васил Левски. Живот, дела, извори. Т. II. София: Изток-Запад, 2015, док. 382, с. 126 – Писмо на Тодор Ковачов, Турну Мъгуреле, до Панайот Хитов, Белград, от 9 май 1869 г.

за отхвърляне на придобилата широка популярност теза, че Втората обиколка из Българско започва на 1 май 1869 г. от Никопол, се намират и в дадената на 9 януари 1873 г. от самия Левски информация пред разпитващите го, че срещата му с черногореца Жеко/Зеча е станала в Цариград през 1869 г.⁶ Уточнението, което Апостола прави, че „след време в Браила“ един пълномощник на одеските българи го провокирал с изказването си да разобличи Зеча като лъжец, подсказва, че тази среща е станала именно в началото на Втората обиколка, защото, ако се съпоставят конкретните данни за последователността в придвижванията и престоите на Левски в периода от 1 май до 26 август 1869 г., лесно ще се установи практическата невъзможност той да е успял, тръгвайки от Никопол на 1 май, да премине през всички селища, за които имаме документални податки, че са посетени от него, да достигне до Цариград и оттам отново да продължи по известния ни и неоспорван поне засега маршрут из Тракия и Средногорието към Влашко.⁷

Незначителните на пръв поглед корекции в хронологията и маршрута на Втората обиколка не трябва да се подценяват, защото те затвърждават косвено тезата, че основната задача на Дякона при завръщането му през пролетта на 1869 г. в Българско е била да помогне за реализирането на замислената от по-радикално настроените емигрантски дейци, идентифициращи се като „Млада България“, нова въоръжена акция.⁸ Неслучайно Левски се насочва първо към турската столица, където е можел и най-вероятно е трябвало да съгласува бъдещите си действия с онези цариградски българи, които съставлявали групата около Манол Иванов, играещ важна роля в плановете на „Млада България“. Доколкото пък кроежите на черногорци за бунт в Далмация не били тайна за родните хъшове, контактът със Зеча Стефанович, независимо дали е бил случаен, или е бил добре обмислена и предварител-

⁶ Левски пред съда на Портата. Процесът в София 1872 – 1873 г. в османотурски, дипломатически документи и домашни извори. Съст. Дойно Дойнов и Огняна Маждракова-Чавдарова. София: Златен змей, 2007, с. 231.

⁷ За повече информация за пребиваванията и за контактите на Левски в Цариград вж. в БОЖИНОВ, Пламен. Васил Левски, цариградските българи и идеите за свобода и независимост. – Във: Васил Левски и Вътрешната революционна организация в борбата за национално освобождение. Ред. Дора Чаушева, Пламен Митев и Христо Ковачев. София: Златен змей, 2017, с. 20 – 36.

⁸ Замислената въстаническа акция е подробно разгледана в материалите от проведената през 1999 г. научна сесия в Плевен – вж. Българското революционно движение в навечерието на създаването на БРЦК 1869 г. Съст. Михаил Грънчаров. София: ГорексПрес, 2000.

но режисирана инициатива на руското военно разузнаване, е логичен и нелишен от основание ход от страна на Левски за евентуално координиране на предстоящите въоръжени акции срещу Високата порта. Любопитното в случая е, че според признанието на Апостола същият този Жеко/Зеча се опитал да разубеди българите от организиране на нови чети, които щели да нанесат само вреда на освободителното дело.⁹ Дали и доколко зад това негово мнение можем да търсим завоалирани чужди интереси, би било възможно да се разкрие само при целенасочени бъдещи проучвания на връзките на явната и тайната руска дипломация с разни черногорски или други южнославянски емисари, чрез които Петербург или отделни лобита в Азиатския департамент и във Военното министерство се опитвали да контролират българската политическа активност.

За първите Революционни комитети в Българско

Пряко свързан с Втората обиколка на Васил Левски е и въпросът за създаването на първите Революционни комитети (РК) в българските земи. През последните години благодарение на изследванията на всепризнати специалисти в областта на възрожденската ни история, като Крумка Шарова, Огняна Маждракова, Иван Лалев и др., в научната книжнина се възприе един по-рационален, по-умерен и по-неемоционален подход при разглеждането на проблема за първите РК в Българско. Затова и не смятам за необходимо да повтарям вече казаното и написаното по тази тема, но доколкото настоящият форум се провежда в Плевен – едно от селищата, в което, както уважавани историци и краеведи твърдят, е създаден първият или поне един от първите вътрешни комитети, ще си позволя да обоснова три извода, до които съм достигнал в научните си дирения, отнасящи се до този важен за национално-освободителното ни движение въпрос.

Първо – за да се разреши спорът кога и къде Васил Левски създава първите РК, много важно според мен е да се изясни съдържанието, което се влага в понятието „комитет“. Събирането на потенциални сподвижници, с които обсъждаш злободневни теми, споделяш личен опит, радости и неволи, болки и надежди, коментираш политическото настояще и възможностите да го промениш, всичко това достатъчно основание ли е да се твърди, че вече имаме комитет? Историята на всички конспиративни организации – и преди, и след Левски, показ-

⁹ Левски пред съда на Портата ..., с. 231.

ва недвусмислено, че създаването на нелегална мрежа не е и не може да бъде едноактово действие, а е продължителен съзидателен процес, преминаващ през различни етапи, най-важният от които е изграждането на взаимно доверие между бъдещите съзаклятници. Неслучайно сериозните изследователи полагат усилия през последните години да проследят как във времето между Първата си обиколка и лятото на 1870 г. измежду симпатизантите по места на някогашните тайни общества на Раковски, сред групите на неговите „верни приятели“ и съмишлениците на ТБЦК Левски успява да формира в отделни селища ядра от потенциални привърженици на революционното дело, с подкрепата на които през следващите месеци той ще започне да изгражда и първите РК. Този именно подход при изясняването на началната история на Плевенския комитет беше убедително използван от Михаил Грънчаров, когато преди години той защити аргументирано тезата, че формираната около Анастас п. Хинов група от съмишленици прераства в РК едва през 1870 г.¹⁰ Нещо повече. Дори известният и даровит плевенски историк Цветан Симеонов – един от най-ревностните защитници на тезата, че първият комитет, създаден от Апостола в Българско още в началото на май 1869 г., е Плевенският, признава в последните си публикации, че първоначално в Плевен е изграден „съобщителен пункт“ и едва по-късно, покрай функционирането на този съобщителен пункт, постепенно се формира местният РК.

Второ – всички специалисти знаем, че към настоящия момент не разполагаме с нито един автентичен документ от епохата на Възраждането, подсказващ симптоми на организационен живот, на конкретна дейност от страна на каквито и да било РК в българските земи през 1869 г. Първите документи, разкриващи наличието на комитетска активност, се отнасят до втората половина на 1870 г. и това твърдение беше защитено още навремето от Иван Лалев и потвърдено от последващите публикации на редица автори, като Крумка Шарова, Михаил Грънчаров, Теодор Тончев и др. Всъщност всички доказателства за съществуването на РК тук и там из Българско през 1869 г. са извлечени от най-несигурните заради субективизма си исторически извори – спомените на доживелите Освобождението поборници или на родственици на загинали из турските зандани до 1878 г. комитетски дейци. Дори

¹⁰ ГРЪНЧАРОВ, Михаил. За създаването на Революционния комитет в Плевен и защо не е избран представител за Общото събрание на БРЦК в Букурещ през 1872 г. – В: БРЦК в историческата съдба на българския народ. Велико Търново: Витал, 2003, с. 174 – 182.

да игнорираме личните пристрастия и политическото злободневие, на които мемоарният жанр е изначално подвластен, дори да забравим, че немалка част от този тип книжнина е писана четири-пет, че и повече десетилетия след Руско-турската освободителна война, не можем да отречем, че и в най-добронамерените спомени ще открием белезите на влияние на оформилия се още през 80-те години на XIX в. благодарение на Захари Стоянов и Стоян Заимов, а по-късно и на Димитър Страшимиров, Голям национален разказ за „комитетското десетилетие“.

Трето – като привърженик на тезата, че през пролетта на 1869 г. Васил Левски подкрепя и е пряко ангажиран в осъществяването на замислената от групата на т.нар. „млади“ въстаническа акция през пролетта или лятото на 1869 г., смятам за нелогично в този именно момент той да се заеме със създаване на местни комитети, вместо да насочи цялото си внимание към изпълнение на обсъдените с водачите на „Млада България“ конкретни задачи: координиране на бъдещите действия с цариградския кръг на Манол Иванов; изясняване на достоверността на слуховете за оцелели от Хаджидимитровата чета; осъществяване на контакт с подходящи местни дейци, готови да подкрепят замислената въстаническа акция; разпространение на Прокламацията от името на Привременното правителство в Балкана.

Както в началото на 1868 г., търсейки съдействието на Найден Геров да бъде освободен от легията, за да премине в Българско и „да се намера с познатите ми, от които ся чака нещо и на които треба да се каже по-отнапред“¹¹, така и година по-късно Левски мисли прагматично. Неговата цел не е да създава комитети, а да приобщи към замислената от „Млада България“ въстаническа акция онези вътрешни дейци, които в предходните години са били вече част от някакви познати нему неформални ядра/групи или приятелски кръгове с по-радикални разбирания или пък са му били препоръчани от негови стари доверени познайници и съмишленици. За повече – да учредява местни комитети, които тепърва да се заемат с популяризиране на революционните идеи, той няма време. Прочее, колкото и еретично да прозвучи за поддръжниците на досегашните историографски мантри за еволюцията във възгледите на Апостола, по подобен начин той продължава да вижда своята роля в освободителните борби и след края на Втората си обиколка. И ако се осмелим да подложим на критичен анализ включените до момента в научно обращение документални свидетелства,

¹¹ Васил Левски. Документи в два тома. Т. 2. Автентичен текст. Исторически коментар. Под ред. на проф. Дойно Дойнов. София: Златен змей, 2009, с. 22.

бихме открили достатъчно основания за поредното преосмисляне на въпроса за т.нар. идеен прелом у Левски, а отгук и за изясняване на времето, когато той приема изграждането на комитетската мрежа за своя непосредствена мисия. Ключово значение в това отношение имат познанията ни за сравнително краткия отрязък от време между преминането на Дякона във Влашко (26 август 1869 г.) и неговото завръщане в Българско на 27 май 1870 г.

По-пълното реконструиране на случилото през тези именно девет месеца е важно не само защото всеки нов детайл би обогатил представите ни за пътуванията и идейните терзания на Левски през този период, но и защото би осветлил допълнително и без това забулвания все още с много неизвестности процес на създаване на БРЦК. Уточняването на повече факти от дейността на Апостола в края на 1869 и началото на 1870 г. ще позволи да се даде и по-категоричен отговор на част от най-щекотливите въпроси, отнасящи се до предисторията и началните изяви на новата революционна организация. Провела ли се е например замислената от Апостола сбирка (събрание) в Галац на пратеници из Българско и ако е имало подобна среща, кога по-точно се е състояла тя, кои са били участниците в нея, какво са обсъждали те и какви решения са взели? Как Любен Каравелов успява само за няколко седмици да се превърне в обединител на пръснатите из цяло Влашко родни хъшове? Коя е идейната платформа, която позволява да се консолидират разноликите и взаимно съперничаещи си през цялата 1869 г. емигрантски групички? Очевидно е, че въпросите, на които родната историопис не е в състояние все още да предложи ясни и еднозначни отговори, са наистина много, но колкото и да е парадоксално, понякога и новите документи, които продължават да се откриват в нашите и в чуждите архиви, вместо да ни улеснят при разбулването на една или друга загадка, ни изправят пред нови предизвикателства. Показателен пример за това е доказателственият материал, с който разполагаме за дейността на БРЦК през първите месеци след неговото създаване.

За началните изяви на БРЦК

На състоялата се през 2017 г. в Карлово национална научна конференция, посветена на 180-годишнината от рождението на Васил Левски, колегата Алека Стрезова представи новоиздирен архивен източник от фонда на турското Външно министерство – доклад на неуточнен все още автор, изготвен на 11 януари 1870 г. в Русе, в който се дава подробна информация за две събрания (от 30 декември 1869 г. и

2 януари 1870 г.) на представители на 12 емигрантски комитета в Букурещ с участието на Васил Левски и Панайот Хитов.¹² За съществуването на подобен документ, който доказва, че БРЦК функционира от есента на 1869 г., българските историци знаеха още от 30-те години на миналия век, когато подробно резюме на доклада беше публикувано в редактираното от Николае Йорга сп. „Revue historique du Sud-Est Européen“¹³. В продължение на 80 години обаче оценките за този документ бяха биполярни. Авторите, които защитават тезата, че БРЦК се създава през есента на 1869 г., използват доклада от 11 януари 1870 г. като съществен аргумент в своя подкрепа¹⁴, докато техните опоненти смятат, че предвиденият за публикация в излизания в Париж полски бюлетин „Кореспонданс дю Норд-Ест“ материал съдържа фалшиви новини, измислени от тогавашния турски шпионаж с цел да се злепостави Русия като основен вдъхновител на размирните планове на българските хъшове из Влашко. Подобно твърдение косвено се подкрепя и от липсата на каквито и да било други автентични свидетелства за възможни заседания (събрания) на емигрантските комитети в края на декември 1869 г. и в първите дни на януари 1870 г., което пък подсилва основанията на специалистите, отнасящи учредяването на БРЦК към пролетта на 1870 г. или към Общото събрание в Букурещ от 29 април – 4 май 1872 г.

¹² СТРЕЗОВА, Алека. Османски дипломатически документ с нови сведения за българското революционно движение. – Във: Васил Левски и Вътрешната революционна организация в борбата за национално освобождение. Ред. Дора Чаушева, Пламен Митев и Христо Ковачев. София: Златен змей, 2017, с. 359 – 378.

¹³ DUZINCHEVICI, Gheorghe. Le rôle des Polonais dans les relations bulgaro-roumaines sous le règne de Charles I-er. – In: Revue historique du Sud-Est Européen, XIV-e année, 1937, № 1 – 3 (janvier-mars), doc. XX, pp. 53 – 54. Пълният български превод на резюмето беше отпечатан през 1992 г. в: Българско националнореволюционно движение 1868 – 1874. Чуждестранни документи. Т. 1 (1868 – 1871). Отг. ред. Крумка Шарова. София: ВИК „Св. Георги Победоносец“, 1992, док. 212, с. 335 – 336 [БНРД]. Публикацията от 1937 г. е направена най-вероятно по копие на доклада, намерено в т.нар. Раперсвилски архив във Варшава. Този архив (по името на швейцарския град Rapperswil) е съдържал ценни материали (книги, документи, ръкописи и др.), свързани с полската история и с политическата дейност на задграничното правителство на княз Адам Чарториски в Париж. Инициативата за създаването му принадлежи на граф Владислав Платер, който наема от общината на Раперсвил местния замък и през 1870 г. създава в него Полски национален музей. След Първата световна война целият архив е пренесен във Варшава, но по време на Втората световна война той е напълно унищожен.

¹⁴ ШАРОВА, Крумка. Васил Левски и Любен Каравелов в началната история на Българския революционен централен комитет (1869 – 1870). – В: Исторически преглед, 1987, кн. 7, с. 78 – 82.

С включването в научно обращение на оригиналния и пълнен текст на „Русенския доклад“ би трябвало да очакваме, че въпросът кога консолидиралиите се около редакцията на в. „Свобода“ и читалище „Братска любов“ емигрантски дейци създават БРЦК, е получил най-после своя категоричен отговор. Наистина, авторът и конкретният адресат продължават да са ни неизвестни, но бъдещите проучвания в османските и полските архивни масиви рано или късно ще позволят да се разреши и тази загадка.¹⁵ Ще отбележа само, че тези „подробности“ не са маловажни, тъй като характерът на съдържащата се в доклада информация и начинът на нейното представяне потвърждават, че ръководеното от Тадеуш Окша-Ожеховски полско пресбюро в Цариград определено е изпълнявало по отношение на българската емиграция агентурни задачи в полза на Високата порта. В този смисъл е много важно, преди да се анализират и осмислят конкретните данни за БРЦК и за неговите дейци, да се запитаме дали въобще можем да се доверим на донесението от 11 януари 1870 г. Най-лесното, което би могло да се направи за целта, е да се провери истинността на сведенията, които са свързани с различни конкретни факти за лица и събития, привлекли вниманието на полския кореспондент по време на пътуването му до Букурещ и обратно. В разказа за завръщането си на 11 януари 1870 г. в Русе той отделя например специално внимание на възникналия на 7 януари 1870 г. инцидент с простреляния от охраната на руското генерално консулство турски войник, който ден по-късно починал в болницата.¹⁶ Споделяйки подробностите около това „злочастно събитие“, авторът на доклада изразява изненадата си, че русенският мютесариф „не е сметнал за нужно да даде ход“ на разследването, тъй като „главният управител отсъства“, и уточнява – „той е в Шумла“.¹⁷

Макар и с нюанси в детайлите, случилото се по коледните празници в руското консулство в Русе е описано и от белгийския консул в града Матео Кличан. „По време на байрама¹⁸ – пише М. Кличан – в

¹⁵ В научната литература се срещат различни предположения за автора на доклада – Мошински, Окша-Ожеховски или Рачковски/Ровински; вж. последната публикация, засягаща тази тема – АНТОНОВА, Веселина. Една хипотеза за пътувания на Васил Левски до Русе през есента на 1869 г. – В: Исторически преглед, 2017, кн. 3 – 4, с. 12 – 17.

¹⁶ Авторът отбелязва всички дати по нов стил, което означава, че двете заседания са съответно на 18/30 декември и на 21 декември/2 януари, а докладът е изготвен на 30 декември 1869 г./11 януари 1870 г.

¹⁷ Пак там, с. 370.

¹⁸ През 1869 г. празничните дни за Рождество Христово и за Байрама съвпадали.

руското консулство е станала една нежелателна сцена. Пияни турски войници са преследвали след кавга млад българин, за да го набият. Той успял да се укрие в руското генерално консулство, където войниците нахлули, за да го хванат, но гавазите, всичките българи, се противопоставили на това и се захванал бой. Един от гавазите бил ранен в ръката, а един от войниците е починал след няколко дена вследствие на нанесените му удари. Работата е стигнала до криминалния съд.¹⁹

Информацията на полския кореспондент за отсъствието на валията Акиф паша също се оказва вярна. В броя от 12 януари 1870 г. редакцията на в. „Дунав“ съобщава, че „миналата сряда [24 декември/5 януари – б.м.], третият ден на Байряма, Н. В. главният веляетски управител ся качи на железницата и отиде на Шюмен. Н. В. вчера [30 декември/11 януари (вторник) – б.м.] ся завърна пак в средоточието на веляета²⁰. По сходен начин се потвърждават и сведенията за развоя на „аферата“ с арестуваните и намиращи се във Видинския затвор д-р Георги Миркович и Васил Ганчев Плевналията, оказали се пряко замесени в дейността на цариградския кръг около Манол Иванов и на ръководената от Шнайдер ефенди турска агентурна мрежа.

Всички тези примери дават основание да се приеме, че споделяната в „Русенския доклад“ информация, включително сведенията за БРЦК, е достоверна, което обаче ни изправя пред нови предизвикателства, защото съдържателният анализ на разказа за състоялите се през декември – януари в румънската столица комитетски заседания повдига неочаквани, и то трудни, въпроси. Ще открия само две от обстоятелствата, които дават основание за подобни констатации.

Докладът свидетелства например за наличието на добре йерархизирана и функционираща по строги организационни правила комитетска мрежа. Авторът е особено впечатлен от съчетаването на демократичните начала с принципа на централизма. „Тези комитети – пише той – трябва да бъдат смятани за центрове на българската деятелност: двама, трима, понякога петима събрани лица ги съставляват. Тяхна цел е организирането на българите в района на действие на всеки комитет и привличането на другите извън него. Тези комитети се радват на пълна независимост в административните въпроси, такива като избора на ръководител или войвода, събирането на данъци, приема на нови членове и др., но що се отнася до политическите дела, нито столичният комитет, нито провинциалните могат да действат самостоятелно. За да

¹⁹ БНРД, т. 1, док. 214, с. 338.

²⁰ В. „Дунав“, год. V, бр. 438 от 31 декември 1869/12 януари 1870 г.

се обсъди и приеме програма за действие, провинциалните комитети изпращат два пъти годишно делегати в Букурещ, където се обсъждат политическите въпроси на общо събрание под председателството на столичния комитет; решенията се вземат с мнозинство, вписват се в протоколите на заседанието и са задължителни за всички комитети.²¹

Сведенията на полския информатор подсказват за организационни практики, предполагащи спазване в продължителен период от време на утвърдени правила за избор на ръководните кадри, за субординация и координация на дейността на отделните структурни звена, за „отработена“ система на контрол и вземане на решения и т.н. Ако приемем, че БРЦК се създава през есента на 1869 г., възможно ли е една току-що конституирала се политическа формация да е успяла да постигне в сравнително кратки срокове подобна синхронизация, да има подобна „организационна история“? Та според досегашните изследвания до пролетта на 1870 г. БРЦК няма дори програма, а Проектоуставът („Наредата“) е съставен година по-късно. И още нещо – никъде в доклада не се споменава името на революционната организация, към която принадлежат 12-те местни комитета. В този смисъл, увлечени в нашенския си спор кога Каравелов и Левски създават БРЦК, не „пришиваме ли“ прибързано информацията за видяното от полския кореспондент към началната история на БРЦК?

Трудно е да се отговори на тези въпроси, но очевидно при липсата на други автентични свидетелства всяко категорично твърдение би било необосновано. А възможните обяснения за характера на оформилата се през есента на 1869 г. група от съмишленици може да се търсят в няколко посоки: 1) битуващата в научните публикации постановка, че структурите на ТБЦК са преустановили дейността си в началото на 1868 г., се нуждае от преосмисляне; 2) „Млада България“ не е фиктивна група, а реално функционираща мрежа от „революционни клетки“, продължаваща/надграждаща започнатото от ТБЦК; 3) авторът на „Русенския доклад“ улавя и пресъздава „в кадър“, като на снимка, една от фазите на незавършения все още в началото на 1870 г. процес на раждане на новата формация на „младите“, които, възползвайки се от постигнатото в организационен план от Тайния комитет и/или от „Млада България“, все още търсят своя собствен облик.

Без да отхвърлям необходимостта от преразглеждане на досегашните историографски стереотипи за ТБЦК и за „Млада България“, смя-

²¹ СТРЕЗОВА, Алека. Османски дипломатически документ ..., с. 365 – 366.

там за по-приемливо последното от посочените три обяснения, още повече че Георги Живков, чрез посредничеството на когото полякът е допуснат до комитетските заседания в Букурещ, както и другите дейци, с които той контактува в столицата на Влашко и от които черпи информация за бъдещата си кореспонденция, в желанието си да представят пред своя чуждестранен побратим освободителното дело по по-подобаващ начин, биха могли да са поукрасили картината на собствения си организационен живот, смесвайки познатите им организационни практики на ТБЦК с недоизкристализираните все още идеи за една бъдеща, наистина демократично функционираща комитетска структура.

Вторият пример за необходимостта от критичен анализ на „Русенския доклад“ е свързан с обсъжданията, на които става свидетел полският наблюдател по време на заседанията от 30 декември и 2 януари. „Тема на обсъждането – отбелязва той – беше формирането на чети и подготовката за въстание в България през пролетта. Мнозинството беше на мнение, че настоящите условия, преценени като благоприятни, изискват решителни действия. Тези господа вярват, че далматинското въстание само е затихнало и ще се възобнови през пролетта с нова сила. Те разчитат на едновременна акция от страна на Босна, Сърбия, Черна гора и Гърция, както и на едно движение на славяните в Австрия и на подкрепата на Русия. Тези идеи са силно окуражавани от надеждите, които дават емисарите на Мацини.“²²

Авторът на доклада представя мненията на различните участници в заседанията, като е особено впечатлен от реакциите на Васил Левски, който, когато „мнозинството“ поискало „да изпрати четирима емисари в България, за да подготвят почвата [...], стана и каза, че е готов да замине за вътрешността на страната“. Желанието на Левски да поеме ролята на емисар, било отразено и в решението Централният комитет да „изпрати дякона Левски с един помощник в България“, за да набави „информация за подготовката, която се върши в останалите страни“²³.

Преди години проф. Крумка Шарова, ползвайки само резюмето на „Русенския доклад“, стигна до извода, че: „Този момент от решението на събранието [от 2 януари 1870 г. – б.м.] – да се работи в България за проучване на възможностите и за подготовка на въстание, съвсем пряко отговаря на убежденията, с които Левски се върнал в Румъния, а и на дейността му по време на двете първи негови обиколки. Обсто-

²² Пак там, с. 366.

²³ Пак там, с. 367.

ителството, че именно Левски изявил готовност да се заеме с тази работа, още повече подсилва това впечатление. При това свързва се и със замислите за характера на „младобългарската партия“, за които говори Каравелов в края на ноември [1869 г. – б.м.] – тази партия да бъде организация, обединяваща българите в Румъния и Турция²⁴.

Констатациите на проф. Шарова са основателни, но не трябва ли да се запитаме за каква промяна в разбиранията на Васил Левски, а и на другите представители на „младобългарската партия“ (по изрза на проф. Крумка Шарова) иде реч. Нима това, което те обсъждат и решават през декември – януари, се различава в същината си от онава, което беше замисляно и което същите тези „млади“ се опитваха да осъществят през 1867 – 1868 г. и през пролетта на 1869 г.? Прочее, най-вероятно през пролетта на 1870 г. БРЦК (ако приемем „Русенския доклад“ като доказателство за неговото съществуване още от есента на 1869 г.) е пристъпил към изпълнение на взетите на 2 януари решения. Към подобен извод навежда черновата на писмото на Апостола до Любен Каравелов в качеството му на редактор на в. „Свобода“, изготвена в началото на януари 1871 г.²⁵

Разсъждавайки върху оправданията на европейската дипломатия, че опитите „да ни се дадат и нам правата“, не давали резултат, защото „народът уж не показвал знак, че иска да бъде свободен“, Левски отбелязва: „На тия въпроси отговаряли някои си, като наказвали на 67-ма и 70-та година на четите, които са явиха по планините на България, а турското правителство отговаряло: тия са хайдути, побягнали из [х]абсаните и пр., които са събрали във Влашко и применуват насила да повдигнат народа, а народът като си живее спокойно, гледа хладнокръвно на тия появиени чети и не зема участие“²⁶.

За това, че решенията от 2 януари 1870 г. не са останали само в сферата на поредните хъшовски размисли и че през последвалите месеци наистина са се обмисляли или са били предприети опити за тяхната реализация, можем да съдим и по сведенията, съдържащи се в епистоларното наследство или в ранните спомени на симпатизантите на „младобългарската партия“ – Тодор Ковачов, Иван Кършовски, Данаил Попов, Иван Касабов, Теофан Райнов, Христо Иванов – Големия,

²⁴ ШАРОВА, Крумка. Васил Левски и Любен Каравелов ..., с. 82.

²⁵ ЛЕВСКИ, Васил. Васил Левски. Документи в два тома. Т. 2. Автентичен текст. Исторически коментар. Съст. Крумка Шарова, Цветолюб Нушев и Тодорка Томова. София: Златен змей, 2009, док. № 13, с. 26.

²⁶ Пак там.

Димитър Ценович, Георги Живков. Неслучайно всички те обменят информация за движението и намеренията на войводите Филип Тотю и Панайот Хитов, за митарствата на Димитър Общи, за паричните възможности и за оръжието на одеските българи, за бунтовните настроения в Българско – все симптоми за оживление, за очаквания, за подготовка на нещо, което предстои да се случи.

Следвайки стъпките и възпроизвеждайки терзанията на родната ни емиграция от края на 1869 и началото на 1870 г., оставаме с усещането за „дежа вю“, за това, че духовете на Раковски и Караджата продължават да властват чак до пролетта и лятото на 1870 г. над тези (включително Левски), от които очакваме, според досегашните историографски мантри, да са осъзнали недостатъците на четническата тактика.²⁷ Това ли мислене и поведение е новото начало и по какъв начин решенията от 2 януари 1870 г. ни убеждават, че освободителното ни движение навлиза в един по-зрял етап от своето развитие с появата на БРЦК през есента на 1869 г.? Очевидно, неизвестните, които поражда откритият в турските архиви полски доклад, ни изправят пред нови предизвикателства. При това, покрай големия въпрос за промяната/прелома във възгледите на Левски, Каравелов и техните сподвижници, възникват и редица други неясноти, отнасящи се до контактите с политическия кръг на Мацини и до последващите инициативи за изпълнение на взетите вече решения. Затова, поучени от опита на своите предшественици в науката, вместо да правим „бомбастични открития“ и да водим ялови спорове, по-добре би било да положим усилия за издирване на липсващите ни фрагменти и едва тогава да очертаем новата обща картина за състоянието на освободителното дело през 1869 – 1870 г.

²⁷ Наложилата се в научната и в популярната книжнина оценка за четническата тактика отдавна се нуждае от преосмисляне. Механичното ѝ отхвърляне и определянето ѝ като „отминал“ етап в развитието на освободителната идеология за сметка на фаворизирането на идеята за т.нар. „всенародна революция“ предполага съществуването на разни калъпи, в които се опитваме да натикаме политическото си Възраждане в периода след Кримската война. Подобно историческо инженерство води до некоректно отразяване на ролята и значението на оформилите се през 60-те и 70-те години на XIX в. алтернативни посоки в развитието на освободителното дело.